

УДК 94:323.15(477=581)"192"

О. М. Придибайло

СТАНОВИЩЕ КИТАЙСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ ГРУПИ В УКРАЇНІ В 20-х рр. XX ст.

Проблема китайської міграції на територію СРСР та Української РСР в 20-ті рр. XX ст. та становище китайських робітників, що працювали на Донецьких шахтах, залишаються поза увагою історичної науки, проте мають значні перспективи на ґрунті краєзнавчих досліджень. У даній статті на основі архівних даних дається характеристика загального матеріального та правового становища китайської етнічної групи в 20-ті рр. XX ст. на території Радянської України. Розкривається правозахисна роль Союзу китайських робітників та його діяльність на території України.

Ключові слова: китайська національна меншина, репресії, національна політика, еміграція.

На сучасному етапі незалежності України та розбудови її як багатонаціональної держави все більшого значення набувають питання дослідження так званих «білих плям» в історії, зокрема таких маловідомих сторінок, як проблеми розвитку етнічних меншин, особливо у 20–30-х рр. XX ст. Сучасна етнологія трактує національні меншини як етнічні групи, що проживають на території суверенної держави і відрізняються від національної більшості своєю мовою, культурою, звичаями та іншими самобутніми рисами. На основі даного твердження і були визначені подальші національні меншини, що проживали на території Української республіки в 20–30-ті рр. XX ст.

Для кращого розуміння сучасних міжнаціональних відносин, збереження історичної пам'яті та об'єктивного розуміння сучасних подій необхідна достовірна, вивірена інформація про національні меншини України, зокрема, їх місця розселення, історичну долю, традиції, господарсько-професійні заняття, культурно-освітній розвиток. Це дасть можливість глибше зрозуміти значущість сучасних національних процесів в нашій державі, запобігти прорахункам, котрі виникають нині на міжетнічному ґрунті в суспільному житті багатьох країн світу, спростувати історичні стереотипи, що склалися як в історичній науці, так і в суспільній свідомості.

Тема міграції і використання найманої праці китайської етнічної групи в дореволюційній Росії і в радянський період викликає інтерес в істориків, оскільки довгий час залишалась не досліджуваною та може бути розробленою на місцевому рівні в дослідженнях краєзнавців. Не так давно, лише в 2000-х роках з'явилась праця російського китаїста А. Г. Ларіна «Китайские мигранты в России. История и современность». Щодо стану розробки цієї проблеми в українській історичній науці, то вона залишається поки що за лаштунками досліджень. Так, в 2008 р. була опублікована дисертація М. М. Карпенко, що розкриває участь китайців у революційних подіях на території України протягом 1917 – 1921 рр. в рамках роботи Інституту сходознавства НАН України.

Використання китайського праці на підприємствах і будівництвах Росії стало помітним фактором російсько-китайських відносин з середини XIX ст. З 1870-х рр. почався організований процес залучення китайських робітників до виробництва. Найбільшу популярність здобула діяльність військового інженера П. Ф. Унтербергера, що найняв у Тяньцзіні в 1876 р. китайців для будівельних робіт в Хабаровську. Масове використання китайського праці на будівництвах і підприємствах Приамур'я бере свій початок з 1890-х рр., після завезення багатотисячних партій китайських робітників на будівництво Уссурійської залізниці та золоті копальні Амурської області. У роки першої світової війни десятки тисяч китайських робітників були організовано завезені на будови та підприємства європейської частини Росії. На початку XX ст. їх праця поступово поширилась і на території Донецького кам'яновугільного басейну, найбільшого промислового центру на території України [1, с. 101].

У Радянській Росії після закінчення громадянської війни також активно використовувалася праця китайських мігрантів, які залишилися з дореволюційних часів, та тих, які прибували на заробітки в приватному порядку. Адже реалізація програми індустріалізації вимагала все більше робочих рук. Проте на початку 20-х років XX ст. китайські мігранти, як більшість населення країни, виявились в досить складному матеріальному становищі, оскільки жовтнева революція, громадянська війна, економічна розруха сильно вразили тогочасне суспільство. Так, в травні 1919 р. уряд зміг евакуювати на батьківщину не більше 40 тис. китайців [2, с. 147].

Схожим чином складалась і ситуація на території України, де китайське населення було зосереджене переважно на Сході, в промисловому районі, працюючи на шахтах Донбасу. В 1922 р. Відділ нацменшин НКВД констатував, що на території України знаходиться значна кількість китайців, що терплять матеріальну скруту [4, арк. 13]. В зв'язку з цим їм дозволялось виїхати на батьківщину. Для цього потрібно було створити список всіх звільнених через скорочення кадрів осіб китайської національності та повідомити у Відділ нацменшин. Відправка мала здійснюватись через Харків і Москву [3, арк. 5]. Соціалістична влада прийняла рішення про репатріацію в Харбін кількох ешелонів по 1000–1500 чол. [2, с. 148] В 1922 р. процес повернення на батьківщину тривав завдяки представнику Китайської республіки в Росії [4, арк. 22].

За даними Відділу нацменшин при НКВД СРСР в 1922 р. в Харкові проживало близько 350 китайських робітників, а на всій території УСРР – близько 21 тис. чол., із них червоноармійців – 2%, а робітників – 97% [6, арк. 3].

Про складне матеріальне становище китайської етнічної групи в гірничорудному Донецькому басейні та міжнародну ворожнечу свідчить заява групи робітників Сорокінської шахти №1 Артемівського району Донецької губернії від 3 серпня 1922 р. В заяві від імені 33-х шахтарів-китайців йдеться про те, що вони не отримували робочого обмундирування, в той час як російським робітникам знизили норми видобутку вугілля, китайським робітникам її залишили такою ж. У відповідь на скаргу завідуючий шахтою І. Ф. Лакінський висловився досить специфічно: «принесите две четверти самогона – будет понижена норма, наравне с русскими. Наш рабочий Ванзуй собрат среди рабочих китайцев последний сахар, наварил самогону и отнес заведующему шахтой.» Проте через тиждень норму знову підвищили. Тут же в заяві говориться про іншу вимогу хабарництва з боку завідуючого, що вимагав місячну пайку продуктів за прийом на роботу нового працівника [4, арк. 41]. щоб «перешкодити вивозу валюти за кордон» [2, с. 114]. Були випадки, коли керівники державних установ, що намагались зекономити на іноземцях, залишаючи їх без страхівки і прав, передбачених в Кодексі законів про працю [2, с. 283]. В ЦДАГО України зберігається документ, в якому йдеться про порушення прав робітників-китайців на Олександрівській кам'яновугільній шахті в Бахмутському районі. В серпні 1922 р. адміністрація шахти відмовляла восьми китайським робітникам у звільненні, що пропрацювали без перерви 5 років. Це суперечило діючій постанові ВУЦВК про іноземців УСРС від 28 березня 1922 р., за яким вони мали право виїхати з країни. В розпорядженні наказується звільнити шахтарів-китайців, що бажають виїхати за кордон, провести з ними розрахунок [4, арк. 53].

Не менш напруженим було становище китайських селян, що змушені були орендувати землю на кабальних умовах, більшість з них не знала російської мови [6, арк. 8].

Велике значення мала політика, спрямована на встановлення рівноправ'я між всіма національностями. 13 квітня 1922 р. за розпорядженням тов. Скрипника було призначено на посаду Інструктора по корейським і китайським справам тов. Сентаюра [4, арк. 10]. В місцевих радах почали з'являтися депутати-китайці. Для роботи з нацменшинами при виконкомі почали вводити інститути уповноважених, вводились посади інструкторів, на які зачислялись самі китайці, але реальна віддача від цих бюрократичних установ була невисока [2, с. 285].

Паралельно з утвердженням економічного рівноправ'я, йшло закріплення китайського законодавства всередині самої общини. Крім економічних злочинів (експлуатація робітників старшинами і підрядчиками, створення фіктивних артілей) були й побутові – утримання притонів, проституція [2, с. 286]. В протоколі №18 екстрених зборів союзу китайських робітників на Україні від 4 червня 1923 р. в м. Харкові на повісті дня обговорювалось питання про вбивство т. Джу-Ден-Бо на руднику. В вбивстві звинувачено групу 25 китайців, які нібито прибули з Курська з метою знищити Союз китайських робітників, а застрелений ними член союзу був комуністом. На чолі банди стояли Сун-Син-Шан і Те-Дон. З рішенням зібрання справу було передано ГПУ СРСР, в Донбас було направлено голову Союзу для ліквідації банди, а також кількох китайців, що знали російську мову для полегшення розслідування [6, арк. 7].

Завдяки зусиллям радянської влади поступово стиралась різниця між «жовтою» і «білою» робочою силою. Боротбу за права східних мігрантів вели партійні і радянські органи, прокуратура, суд, ЗМІ. В народних судах їх справи розглядали китайські камери (відділи) [2, с. 115].

В репатріації китайських робітників особливе місце зіграла така організація як Союз Китайських Громадян. Вперше організація з такою назвою була створена в Петербурзі в 1917 р. китайськими студентами [2, с. 73]. В Архіві зовнішніх справ Російської Федерації зберігається лист, що ілюструє ранню діяльність Союзу та показує становище китайського населення в Україні. «В последнее время рабочие-китайцы находились на Украине в самом ужасном положении... Их называли большевиками, то большевистскими шпионами, то как будто их послали из Петрограда и Москвы с агитационными целями... Некоторые из китайских рабочих знали своего хозяина, а другие совсем не знали... Рабочие-китайцы совершенно без защиты, кому не лень, тот и обижает их» [2, с. 74-75].

24 грудня 1918 р. Союз китайських громадян перетворився на пролетарську організацію (Союз китайських робітників), що було цілком логічним явищем, адже тепер він міг розраховувати на допомогу з боку радянської влади [2, с. 77].

Основними напрямками в роботі союзу відтепер стали турбота про благополуччя і репатріацію китайських громадян та пропагандистська робота. Члени союзу діяли також на міжнародній арені, намагаючись нормалізувати стосунки між СРСР та Китаєм. Саме таку пропозицію внесли Голова Союзу китайських робітників Росії Лау-Сіу-Джау та Голова союзу китайських громадян України Тсу-Шао-Ян в 1919 р. Дана пропозиція була надіслана Голові СНК В.І.Леніну. Вони пропонували послати в Китай представника радянської влади хоча б для встановлення неофіційних зв'язків, пропаганди радянських ідей [7, арк. 12].

Союз китайських робітників в Україні займався багатьма проблемами, що з'являлися в її членів. Про це свідчать документи, що зберігаються в ЦДАГО України, і в яких йдеться про розгляд найрізноманітніших справ на засіданнях Союзу – від вирішення побутових проблем до розгляду кримінальних справ. Так, в протоколі засідання № 2 союзу китайських робітників в м. Харкові в 1922 р. на порядку денному були поставлені питання про створення гуртожитків для робітників, клубу і кооперативу кустарних виробників [3, арк. 6].

В 1923 р. згідно постанови центрального управління Союзу китайських робітників в Україні 35 робітників-китайців направлялись на роботу в м. Юзівка Донецької губернії.

Члени союзу отримували матеріальну допомогу. 11 квітня 1923 р. в довіреності від Центрального управління союзу йдеться про те, що тов. Ян-Ті-Шуй мав отримати від Губрозпреда 100 пудів пшениці, що належала союзу [9, арк. 11]. Тут же, під датою 25 квітня 1923 р., ми знаходимо розписку про отримання 600

рублів від Центрального управління союзу китайських робітників за доставку з Москви 100 пудів пшениці тов. Фу-Сун-Таном [9, арк. 17].

Не проходили мимо й проблеми, що стосувались протиправних діянь, здійснюваних китайським населенням в УРСР. Згідно постанови союзу китайських робітників від 15 квітня 1923 р. № 16 член союзу т. Діву-Ден-Бо відправлявся в Донбас для розшуку, арешту і доправки в Харків китайського громадянина Ван-Се-Яоїнь, якого звинувачено в бандитизмі. Ця справа була розглянута на засіданні союзу. [9, арк. 18] Також для боротьби з бандитизмом 4 травня 1923 р. китайський союз призначив громадянина Лі-Тін-Груя агентом по боротьбі зі зловмисними особами серед китайського населення в Харкові і його околицях [9, арк. 20].

У віданні союзу були й економічні питання, працевлаштування громадян Китаю. 14 липня 1923 р. Центральне управління союзу китайських робітників в особі голови тов. Сю-Шина і Пайове паливне товариство (Топливоснабжение) уклали договір найму 100 китайських робітників із Донбасу на роботу в Безлюдівських торф'яниках біля Харкова. Союз брав на себе відповідальність за виконання і дотримання гідних умов праці, через його посередника мав здійснюватись зв'язок між робітниками і адміністрацією. Топливоснабжение зобов'язувався забезпечити роботою на поточний сезон з 20 липня по 25 серпня. Китайські робітники в свою чергу зобов'язувались дотримуватись всіх правил внутрішнього розпорядку і колективного договору, а також вимог відносно норми. Роботодавець мав забезпечити житлом, причому приміщення мало бути визнане придатним для життя незалежними представниками обох сторін. Сімейним працівникам мало надаватись житло і для їх сімей. Гроші за переїзд із Юзівки до Харкова вираховувались із першого заробітку. По закінченню строку найму робітники мали право безперешкодно покинути місце роботи. [9, арк. 22] Союз потурбувався і про транспорт для переправки робітників із шахт Донбасу до торф'яників в Харкові. В Губернському виконавчому комітеті було отримано дозвіл на окремий вагон в поїзді Москва – Харків [9, арк. 20].

Робота по забезпеченню китайських мігрантів робочими місцями провадилась і на Харківському складі № 2 Болохівської станції, куди було надіслано запит, чи потрібні там робітники, в якій кількості. Якщо ж вони будуть задіяні на довгострокових роботах, то чи будуть забезпечені гуртожитком і навіть трамвайними квитками [9, арк. 26].

В 1930-х рр. нова модель соціально-економічного життя суспільства, масове використання примусової праці замінили наймання значного числа китайців на російські будівництва і підприємства. Проте залишались інтерновані китайські військові та партизанські загони з Маньчжурії [1, с. 14].

Наприкінці 1930-х рр. організовані групи китайських робітників практично зникли, так як була проведена часткова депортація китайців на батьківщину, значна частина китайських мігрантів піддалася політичним репресіям. Але відразу ж після закінчення Другої світової війни знову було поставлено питання про завезення робітників з Китаю.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що китайська національна меншина в 20-ті роки ХХ ст. не була широко представлена на території України. Основна маса китайського населення була представлена робітниками, що проживали на території Донбасу. Проблеми, з якими вони стикалися в повсякденному житті в умовах післявоєнної розрухи мало чим відрізнялись від проблем всіх інших прошарків суспільства. Це були побутова невлаштованість, часто відсутність житла, нестача продовольства, проблеми з працевлаштуванням тощо. Для того, щоб якось покращити їх становище радянська влада вдавалась до репатріації китайців на їх батьківщину, проте і тут виникали труднощі, пов'язані з фінансуванням та організацією цих заходів. Значну допомогу для китайських мігрантів надавав Союз китайських робітників, допомагаючи влаштуватись на роботу, виїхати на батьківщину та ін. На початку 30-х рр. кількість китайських робітників в СРСР та в Українській РСР значно зменшується. Рішучі дії китайської влади щодо обмеження трудової міграції в СРСР, радянсько-китайський конфлікт 1929 р., захоплення японцями Маньчжурії унеможливили організоване завезення китайських робітників у СРСР. Нав'язана в 1930-х рр. нова модель соціально-економічної організації суспільства, з масовим використанням примусової праці, зняла з порядку денного питання про наймання значного числа китайців для російських будівництв і підприємств. Однак і в 1930-х рр. в СРСР активно використовувалася праця китайських мігрантів, у тому числі прибулих в цей час нових партій китайців. Мова йде про інтернованих китайських військових частинах та партизанських загонах з Маньчжурії.

В кінці 1930-х рр. організовані групи китайських робітників практично зникли, тому що була проведена часткова депортація китайців на батьківщину, значна частина китайських мігрантів піддалася політичним репресіям.

Джерела та література

1. Дацышен В. Китайская трудовая миграция в России. Малоизвестные страницы истории // Проблемы Дальнего Востока. – 2008. – № 5. – С. 99–104.
2. Ларин А. Г. Китайские мигранты в России. История и современность. – М. : Восточная книга, 2009. – 512 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Далі: ЦДАВО України). – Ф. 5. – Оп. 1. – Од. зб. 666. – Арк. 1 – 12.
4. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Од. зб. 1836. – Арк. 1– 63.
5. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Од. зб. 1837. – Арк. 1– 90.
6. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Од. зб. 2243. – Арк. 1– 24.
7. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Од. зб. 2244. – Арк. 1– 26.
8. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Од. зб. 2245. – Арк. 1– 49.
9. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Од. зб. 2246. – Арк. 1– 36.

Придыбайло О. М. Положение китайского национального меньшинства в Украине в 20-х годах XX в.

Проблема китайской миграции на территорию СССР и Украинской ССР в 20-е гг. XX века и положение китайских рабочих, работавших на Донецких шахтах сегодня остаются за гранью внимания исторической наукой, однако имеют значительные перспективы на почве региональных краеведческих исследований. В данной статье на основе архивных данных дается характеристика общего материального и правового положения китайской этнической группы в 20-е гг. на территории Советской Украины. Раскрывается правозащитная роль Союза китайских рабочих и его деятельность на территории Украины.

Ключевые слова: китайское национальное меньшинство, репрессии, национальная политика, эмиграция.

Prydybaylo O. M. The situation of the Chinese minority in Ukraine at 20th years of the XX century.

Summary: The problem of Chinese migration to the territory of the USSR and the Ukrainian SSR in the 20-ies of the XX century and the position of the Chinese workers, who worked in the mines of Donetsk are left unattended by the historical science. However, with great prospects on the basis of the local history research. This article based on the archive informations and describes the general financial and legal status of the Chinese ethnic group in the 20-ies of the XX century in the Soviet Ukraine. It reveals the role of human rights by the Union of Chinese workers and its activities on the territory of Ukraine.

Keywords: Chinese minority, repression, national policy, immigration.

УДК 93/94(477.54)"19"/796(477.54)

Н. М. Салтан

СПОРТИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МЕШКАНЦІВ ХАРКОВА У 20-х – НА ПОЧАТКУ 30-х рр. XX СТОЛІТТЯ

У статті аналізується вплив фізичної культури та спорту на соціалізацію та соціокультурний розвиток особи в 1920-х – на поч. 1930-х рр. Зазначається, що завдяки масштабній пропагандистській кампанії відбулися системні зрушення в організації форм фізичної активності громадян та широке залучення молоді до фізкультурної діяльності. Встановлено, що системні заняття фізичною культурою та спортом підвищили соціальну мобільність жінок та громадян з обмеженими фізичними можливостями сприяли викоріненню девіантних проявів поведінки.

Ключові слова: спорт, фізична культура, соціалізація, Харків.

Історична наука охоплює широке коло дослідницьких інтересів. Сфера спорту є однією з найменш вивчених тем вітчизняної історії, що пояснюється міждисциплінарним статусом проблеми. Традиційно історія фізичної культури та спорту розглядалась у межах історії педагогіки, що сприяло недостатньому вивченню таких аспектів проблеми, як вплив спортивної діяльності на процес соціалізації особистості, розвиток спорту як культури дозвілля тощо. Обмеженість історичних праць присвячених спортивній тематиці визначила необхідність цієї публікації, метою якою є виявлення впливу фізичної культури та спорту на формування ціннісних орієнтацій та підвищення соціальної мобільності мешканців столичного Харкова впродовж 20-х – початку 30-х рр. XX ст.

Під терміном спортивні практики авторка розуміє діяльність пов'язану зі сферою фізичної культури й спортом. Таке широке тлумачення предмету обумовлено специфікою означеного хронологічного періоду. Невизначеність змісту спортивної діяльності, відсутність групи людей, які професійно займалися спортом, підготовкою спортсменів та проведенням змагань, дають підстави визначити спорт саме як популярну серед мешканців Харкова сферу проведення власного дозвілля та розглядати проблему в межах історії повсякденності.

Українська дослідниця О. Вацеба, здійснивши бібліографічний аналіз наукових досліджень у царині фізичного виховання та спорту, відзначає обмеженість радянської спортивної історіографії [1]. Відсутність розмежування понять фізична культура та спорт в літературі 1920-х рр. була обумовлена різкою критикою радянського керівництва змагального аспекту як основної характеристики радянського спорту [2, 3]. Для досліджень радянського періоду було притаманним висвітлення процесу інституалізації спорту, підкреслена увага до питань управління спортивною діяльністю, наголошення на спортивних здобутках українських спортсменів [4, 5, 6]. Сучасні дослідники намагаються переосмислити історичну спадщину.

У рамках новітніх підходів до вивчення історії України здійснюють свої дослідження К. А. Кобченко (гендерний аспект), Є. Бутакова (спортивні свята як об'єкт геортології), Ю. Тимошенко (особливості поширення окремих видів спорту) [7, 8, 9]. Розкривають історію становлення системи фізичної культури та спорту на Харківщині через діяльність її різних ланок М. О. Олійник і Ю. І. Грот [10].

Радянський період історії характеризувався значним ступенем ідеологізації всіх сфер суспільного життя. Основним завданням радянської пропагандистської машини стало сприяння масовому залученню населення до занять фізичною культурою й спортом, підвищення майстерності українських спортсменів,